

UOT: 336.648, 338.434

KƏND TƏSƏRRÜFATI İSTEHSALÇILARININ KREDİTQAYTARMA QABİLİYYƏTİNİN VƏ KREDİTLƏ TƏMİNAT SƏVİYYƏSİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ

Ülkər Şahin qızı Məmmədova

Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin doktorantı

e-mail: ulker555@mail.ru

Xülasə

Məqalədə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyəyə çıxışının asanlaşdırılması kontekstində onların kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi imkanları tədqiq olunmuşdur. Sahədə istehsalçıların kreditqaytarma qabiliyyətinin maliyyəyə çıxışının asanlaşdırılmasında mühüm rolü göstərilmişdir. Həmin qabiliyyətin qiymətləndirilməsinə yanaşmalar şərh olunmuş, mövcud səviyyə dəyərləndirilmiş, onun artırılması istiqamətləri araşdırılmışdır.

Eləcə də məqalədə kiçik və orta ölçülü kənd təsərrüfatı istehsal subyektlərinin kredit bazarında fəallığının təşviqi, ixracyönümlü və innovasiyalı aqrar fəaliyyətin himayə edilməsi, innovativ və girovsuz kreditlərin tətbiqi mexanizmlərinin hazırlanmasının hüquqi və təşkilatı təminatının təkmilləşdirilməsi prosesinin sürətləndirilməsinin vacibliyi göstərilmişdir. Bankların aqrar sahəyə marağının artırılması məqsədi ilə kredit bazarının tənzimlənməsində dövlətin rolunun optimallaşdırılması, kənd təsərrüfatı kooperasiyasının təşviqi istiqamətində imkanlar araşdırılmışdır. Kənd təsərrüfatında istehsal subyektlərinin kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması üçün sahədə rəqəmsal texnologiyalardan istifadə, kreditləşdirmənin monitorinqinin təkmilləşdirilməsi, marketing fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması barədə təkliflər verilmişdir.

***Açar sözlər:** kreditqaytarma qabiliyyəti, kreditlə təminat, kənd təsərrüfatı, rəqəmsal texnologiyalar, innovasiya, informasiya, monitorinq, maliyyəyə çıxış.*

Giriş

Kənd təsərrüfatının inkişafında maliyyə resursları ilə təminat və onlardan istifadənin səmərəliliyi həlledici rola malik amillərdəndir. Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyəyə çıxışının asanlaşdırılması “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə strateji hədəflərdən biri kimi müəyyən edilmişdir.

Son illər ölkədə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyəyə çıxışının asanlaşdırılması, o cümlədən onların kreditqaytarma qabiliyyətinin yüksəldilməsi və kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması üçün zəruri institusional və infrastruktur təminatının formalaşdırılması sahəsində sistemli və davamlı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Müvafiq istiqamətdə işlərin gələcəkdə də fəal surətdə davam etdirilməsinə ehtiyac vardır. Belə vəziyyət kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin yüksəldilməsi və kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində elmi araşdırmaların aktuallığını yüksəldir.

Aqrar istehsalçıların kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması və onların kreditqaytarma qabiliyyətinin yüksəldilməsi imkanları çoxsaylı amillərdən asılıdır. Həmin amillərin kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditlə təminatı səviyyəsinə təsirinin hərtərəfli tədqiq edilməsi və kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi ərzaq təhlükəsizliyinə nail olunması və sənayenin aqrar mənşəli xammalla təchizatı məsələlərinin həlli baxımından önəmlidir.

Kreditqaytarma qabiliyyətinin dəyərləndirilməsinə yanaşmalar

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditlə təminat səviyyəsi onların kreditqaytarma qabiliyyəti ilə bilavasitə əlaqədardır. Odur ki, ilk növbədə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin yüksəldilməsi problemləri araşdırılmalıdır.

Kreditqaytarma qabiliyyəti, əsasən aşağıdakı üsullarla qiymətləndirilir:

- *ekspert qiymətləndirmə sistemi;*
- *faktor təhlili sayəsində qiymətləndirmə sistemi.*

Ekspert qiymətləndirməsi sistemində bir qayda olaraq kredit mütəxəssisləri kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan potensial borcalanın maliyyə vəziyyətini və şəxsi keyfiyyətlərini müvafiq göstəricilər bazasında hesablayaraq kreditqaytarma qabiliyyətini müəyyən edə bilər. Digər yanaşma potensial borcalanın kredit tarixçəsini əldə edərək və ya ondan məlumatlar alaraq kreditqaytarma qabiliyyətinin qiymətləndirilməsidir. Faktor təhlilindən istifadə etməklə potensial borcalanları “pis”, “qənaətbəxş” və “yaxşı” kimi qruplara aid edirlər. Yanaşmanın (skoring) mahiyyəti yekunda kreditqaytarma qabiliyyətini əks etdirən balı verən bir neçə dəyişəni müəyyənləşdirməkdir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinin hər iki yanaşması üzrə qiymətləndirmə aparmaq üçün potensial borcalanın daşınmaz əmlakı göstəricisi istisna olmaqla hazırda ilkin verilənlər yox dərəcəsindədir. Məsələ ondadır ki, kreditqaytarma qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə istehsal subyektlərinin kredit tarixi, o cümlədən indiyə qədər aldığı kreditlər sırasında ən böyük məbləğ, investisiyalar, daşınmaz əmlak barədə məlumatlar, maliyyə hesabatları istifadə edilir. Aqrar sahənin güzəştli kreditləşdirilməsi halında isə fəaliyyətin sosial-iqtisadi əhəmiyyəti, sahənin inkişaf prioritetlərinə uyğunluğu kimi parametrlər nəzərə alınır. Hazırda sadalanan parametrlərin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üçün zəruri verilənlər bazası kifayət deyildir.

Ekspert yanaşmaları göstərir ki, ölkənin kənd təsərrüfatında kreditqaytarma qabiliyyətinə görə nəinki “yaxşı”, hətta “qənaətbəxş” qrupuna daxil edilə biləcək potensial borcalanların xüsusi çəkisi olduqca azdır [1, s. 31-33].

Aqrar istehsalçıların maliyyəyə çıxışının asanlaşdırılması istiqaməti kimi onların kreditqaytarma qabiliyyətinin dəyərləndirilməsi prosedurları da təkmilləşdirilməlidir. Həmin istiqamətdə maliyyə dayanıqlığı vəziyyətinin dolğun səciyyələndirilməsi və həmin dayanıqlığın təmin edilməsi üçün həyata keçirilməli tədbirlərin əsaslandırılması zəruridir. Bu baxımdan belə bir fikirlə razılaşmağı lazım bilir ki, “borcalan haqqında obyektiv rəy yaratmaq və tam təsəvvür əldə etmək məqsədilə onun kreditqaytarma qabiliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi üçün bir neçə

model və metodikadan istifadə edilməlidir. Belə ki, bir metodikadan istifadə natamam və düzgün olmayan nəticə verə bilər. Bundan başqa, verilmiş kreditin qaytarılmasını və nəticə etibarilə bankların maliyyə dayanıqlığını təmin etmək üçün daimi olaraq borcalanların antiböhran monitorinqinin aparılması zəruridir” [7]. Doğrudan da kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin qiymətləndirilməsində ekonometrik üsullardan tutmuş, ekspert texnologiyalarına qədər çoxsaylı müxtəlif vasitə və üsullardan birgə istifadə edilməsi, daha doğrusu, onların vahid metodiki bazada bir-birini tamamlaması reallığı obyektiv surətdə əks etdirmək baxımından müsbət nəticə verə bilər.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kredit resurslarından istifadə səviyyəsi

Ölkənin kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektoru üzrə kredit qoyuluşları 2013-2020-ci illər ərzində 22,8 faiz azalaraq 2020-ci ilin sonuna 566,2 milyon manat təşkil etmişdir. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektoru üzrə kredit qoyuluşlarının milli iqtisadiyyata cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisinin dinamikasında tərəddüdlərlə azalma müşahidə edilmişdir (*Şəkil*).

Şəkil. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektoru üzrə kredit qoyuluşlarının milli iqtisadiyyata cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisinin dinamikası, faizlə

Mənbə: (10).

Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektorunda fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərə verilən kreditlərin strukturunda özəl müəssisələrə verilən kreditlər mütləq üstünlük təşkil edir. Belə ki, haqqında danışılan sektorda dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrə kredit qoyuluşlarının ümumi məbləğdə payı 2017-2020-ci illər ərzində 0,2 faizdən çox olmamışdır. 2017-2020-ci illər ərzində kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektorunda fəaliyyət göstərən özəl müəssisələrə verilən kreditlərin məbləği 30,4 faiz artmışdır (*Cədvəl*).

Cədvəl. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektorunda fəaliyyət göstərən özəl müəssisələrə verilən kreditlər, milyon manatla

	2017	2018	2019	2020	2017-ci il 2020-ci ilə nisbətən, %-lə
Özəl müəssisələrə kredit qoyuluşu	407,3	423,4	484,9	531,1	130,4
Qısamüddətli kreditlər	25,6	17,8	16,6	36,6	143,0
Uzunmüddətli kreditlər	381,7	405,6	468,3	494,5	129,6
Xüsusi çəki, faizlə					-
- qısamüddətli kreditlər	6,3	4,2	3,4	6,9	-
- uzunmüddətli kreditlər	93,7	95,8	96,6	93,1	-

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (10).

Həmin dövrdə qısamüddətli kreditlərin artımı (43,0%) uzunmüddətli kreditlərin artımını (29,6%) üstələsə və özəl müəssisələrə ümumi kredit qoyuluşlarında qısamüddətli kreditlərin xüsusi çəkisi bir qədər artsa da, uzunmüddətli kreditlərin payı yüksək olaraq qalmış və 93%-dən çox olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditlə təminat səviyyəsi və milli ərzaq təhlükəsizliyi üzrə kompleks tədbirlərin maliyyələşdirilməsi sisteminin xarakteristikaları arasında kifayət qədər sıx əlaqə vardır. Belə ki, sahədə istehsalçıların kreditqaytarma qabiliyyəti yüksəldikcə ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı tədbirlərinin maliyyələşdirilməsinə ayrılan dövlət büdcəsi vəsaitlərinin miqdarı azala bilər və əksinə. Bu baxımdan digər əlaqə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyə xidmətlərinin istifadə səviyyəsinin dinamikasında özünü büruzə verir. Qabaqcıl təcrübə göstərir ki, aqrar istehsal subyektlərinin maliyyə bazarında fəallığının artması ərzaq təhlükəsizliyinin təminatına dövlətin birbaşa müdaxiləsini azalda bilər. Əlbəttə, bütün hallarda kənd təsərrüfatına dövlət himayəsi məsələsi aktualdır. Kənd əhalisinin iqtisadi fəallıq səviyyəsi və maliyyə imkanları dəyişdikcə aqrar sahəyə dövlət himayəsinin xarakterində mütərəqqi meyillərin daha da güclənməsi arzu edilir.

Dövlətin kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün əlverişli kreditləşdirmə mühiti yaratması üçün atdığı bütün addımlar onların kredit təşkilatları ilə münasibətlərinin daha da şəffaflaşdırılması ilə müşayiət olunur.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) tövsiyələri ilk növbədə kənd rayonlarında gənclərə, qadınlara və əhalinin kasıb hissəsinə maliyyə xidmətlərinin inkişaf etdirilməsini, qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. Bəzi digər beynəlxalq təşkilatlar aqrar sahənin innovasiyalı inkişafını dəstəkləməyi tövsiyə edirlər (əlbəttə, FAO-nun da belə tövsiyəsi vardır). Bir sözlə, beynəlxalq təşkilatların milli aqrar sahəyə münasibətdə mövqeyi onların prioritetləri ilə şərtlənir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə strateji kurs həm iqtisadi, həm sosial, həm də ekoloji meyarlara əsaslanır. Odur ki, kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin və kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün göstəriləcək birgə səyləri məhdudlaşdıracaq ziddiyyət doğuran ciddi məqamlar mövcud deyildir.

Artıq qeyd edildiyi kimi, “Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (2016-cı il 14 iyun) kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafına dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Burada kənd təsərrüfatı kooperativlərinin güzəştli şərtlərlə kreditləşməsinin təmin edilməsi, onların istehsal vasitələrinə olan tələbatının güzəştli lizinq şərtləri hesabına təmin edilməsi və kooperativlər üçün kredit zəmanəti fondunun yaradılması nəzərdə tutulur [6, maddə 13].

Sahədə istehsalçıların kreditlə təminat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması

Hazırda kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin və kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində ölkəmizdə həyata keçirilən tədbirlərin nəticəyönümlülüyünün gücləndirilməsi baxımından rəqəmsal texnologiyaların fəal istifadəsi bir sıra yeni imkanlar açır. Həmin imkanlar sırasında dövlət-sahibkar əlaqələrinin intensivləşdirilməsi və bu subyektlər arasında əməkdaşlığın inkişafının yeni səviyyəsinin əldə edilməsi üçün müasir texnoloji bazada daha əlverişli mühitin yaradılması imkanları qeyd edilməlidir.

Sürətlə formalaşan və inkişaf edən rəqəmsal mühitin tələblərinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə normativ-hüquqi baza sistemli və çevik surətdə təkmilləşdirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti sahibkarlara, o cümlədən aqrar sahədə kreditlərin verilməsi zamanı coğrafi yerləşmə amillərinin təsirinin minimuma endirilməsi, dövlət-sahibkar əlaqələrinin səmərəli idarəedilməsi məqsədilə “Elektron ipoteka və kredit zəmanət” sistemi haqqında Əsasnamə təsdiq edilməsi barədə 2018-ci il 01 may tarixli 30 nömrəli Fərman imzalamışdır [4].

Kreditləşdirmə zamanı iri istehsal subyektlərinə üstünlük verilməsi halları ilkin araşdırmalardan görüldüyü kimi, son illər bir qədər azalsa da, hələ də ciddi və arzuolunmaz fakt olaraq qalır. Bu hallar məlum olduğu kimi, dayanıqlı inkişaf və milli ərzaq təhlükəsizliyi prinsiplərinə də ziddir. Odur ki, kiçik və orta ölçülü kənd təsərrüfatı istehsal subyektlərinin kredit bazarında fəallığı təşviq edilməli, bu halda ixracyönümlü və innovasiyalı aqrar fəaliyyət himayə edilməlidir. Mövcud sistemin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac qalmaqdadır.

Hazırda innovasiyalı fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyəyə çıxışının asanlaşdırılması, onların kredit təminatının yaxşılaşdırılması prioritet istiqamətdir. Odur ki, aqrar sahədə innovativ və girovsuz kreditlərin tətbiqi mexanizmlərinin hazırlanması məqsədilə müvafiq maliyyə qurumu və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi normativ-hüquqi bazanın yaradılması və qabaqcıl xarici təcrübənin öyrənilməsi istiqamətində işlər həyata keçirir. Habelə kreditlər üçün girov bazasının genişləndirilməsi üçün daşınan girovların idarəedilməsi mexanizmi təkmilləşdirilir. Bununla belə, müvafiq istiqamətdə görüləsi işlər vaciblik dərəcəsinə görə sıralanmalı, onların həyata keçirilməsi üçün zəruri təşkilati-iqtisadi mexanizm birmənalı olaraq müəyyən edilməlidir. İnnovasiyalı inkişafın kredit təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində atılan addımların monitorinqi aparılmalı, əldə edilən nəticələr kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında baş verən proseslərin təhlilinin nəticələri ilə birgə qiymətləndirilməlidir. Əks halda aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyət göstərən istehsal subyektlərinin kreditlə təmin edilməsi vəziyyətində baş verən dəyişiklikləri birmənalı qiymətləndirmək çətinidir. Kənd təsərrüfatında innovasiyalı fəaliyyət subyektlərinin kreditə çıxışının asanlaşdırılması istiqamətində atılan addımların elmi təminatının gücləndirilməsinə diqqət artırılmalıdır.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının maliyyə savadlılığı onların maliyyəyə çıxışı vəziyyətini və istehsal subyektlərinin kreditlə təminat vəziyyətini şərtləndirən mühüm amildir. Zənnimizcə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının maliyyə savadlılığının artırılması məqsədilə hazırda fəaliyyət göstərən sistemdə aşağıdakı istiqamətlərdə təkmilləşdirmələr aparılmalıdır:

- *müvafiq regional qurumlar tərəfindən təlim və seminarlar pilot təsərrüfatlarının bazalarında həyata keçirilməlidir;*
- *ölkə ərazisində kənd təsərrüfatında informasiya-məsləhət xidməti şəbəkəsinin yaradılması işi başa çatdırılmalıdır;*
- *kənd təsərrüfatında informasiya-məsləhət xidməti göstərən kadrların innovasiyalı fəaliyyət baxımından hazırlıq səviyyəsi daim yüksəldilməlidir;*
- *yeni texnologiyaların və innovasiya layihələrinin yayılması imkanları aqrar istehsalçılarla bilavasitə təmasda qiymətləndirilməli, bu qiymətləndirmənin nəticələri selektiv kreditləşdirmədə nəzərə alınmaq üçün təqdim olunmalıdır;*
- *vahid informasiya məkanının yaradılması və Böyük Verilənlərin formalaşdırılması prosesində kənd təsərrüfatında informasiya-məsləhət xidməti və innovasiya ehtiyacları xüsusi olaraq nəzərə alınmalıdır.*

Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının kreditlə təminatının yaxşılaşdırılmasında yeni konsepsiyalara ehtiyac vardır. Bunlardan biri tələbin idarəedilməsinin istehlakçıların idarəedilməsi ilə əvəzlənməsi konsepsiyasıdır. Məlum olduğu kimi, fəaliyyət inteqrasiyası kredit təşkilatlarının müştərilərlə əlaqələrinin idarəedilməsi baxımından mühit yaradan amildir. Daimi əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması bank-maliyyə qurumlarına etimad amilindən asılı olmaqla, habelə innovativ layihələrdə iştirak imkanları ilə şərtlənir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətlərindən biri müvafiq məqsədli koalisiya proqramlarında (eyniməqsədli çoxsaylı subyektlərlə rəqabət aparmadan işləyən qurumları bir araya gətirən proqramlarda) iştirakdır. Müştərilərlə əlaqələrin idarəedilməsinə yeni rəqəmsal yanaşma hesab edilən “Customer Relationship Management” (CRM) sistemi vasitəsilə müştərilərin vahid bazasını yaratmaq onlarla işi innovativ əsasda təşkil etmək üçün real imkanlar təqdim edir. Müştərilərlə əlaqələrin idarə edilməsi (CRM) sisteminin növləri (analitik əməliyyat, əlaqəli tədbirlərdə müştərinin iştirakının təmin olunması və s.) arasında seçim edərkən zənnimizcə, onların bir-birini tamamlaması xassələri və bu əsasda birgə istifadəsi imkanları diqqət mərkəzində olmalıdır.

Kənd təsərrüfatında istehsal subyektlərinin kreditlə təminatının yaxşılaşdırılması və onların kreditqaytarma qabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqaməti kimi habelə, aşağıdakı tədbirlərin görülməsi də məqsəduyğundur:

- *sahədə kreditləşdirmənin monitorinqinin təkmilləşdirilməsi;*
- *proqram-texniki təminatın optimallaşdırılması. Xarici təcrübədə banklar tərəfindən proqram təminatı almaq üçün istehsalçılara (o cümlədən, aqrar sahədə) biznesin ölçüsündən, təşkilatın hüquqi formasından asılı olmayaraq faizsiz və ya çox aşağı faizlə kreditlər verilir. Artıq postsovet məkanında da sınaqdan çıxmış belə bir təcrübənin istifadəsi məqsəduyğundur [8];*

- *əməyin və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi.* Mahiyyət etibarı ilə əmək məhsuldarlığı kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətini müəyyən edən baza göstəricilərindəndir. Məhsulun son istehlakçıya kəmiyyət və keyfiyyət baxımından itkisiz çatdırılması mürəkkəb iqtisadi və logistik tələblərə riayət edildiyi şəraitdə mümkün olur və onun istehsalçısının kreditqaytarma qabiliyyətinin dayanıqlı təminatına şərait yaradır. Odur ki, kənd ərazilərində layiqli əməyin təminatı səviyyəsinin və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi sahədə istehsal subyektlərinin kreditqaytarma qabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqaməti kimi diqqət mərkəzində olmalıdır;
- *öz vəsaitləri hesabına alınmış dövriyyə fondlarının artırılması.* Bu istiqamətdə atılan addımlar ehtiyatları optimallaşdırmağa, məhsul satışından pul daxilolmalarını artırmağa, satılan məhsulun maya dəyərini azaltmağa, nəticə etibarilə istehsal subyektinin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmağa imkan verir;
- *debitor və kreditor borcların səmərəli idarə olunması.* Gələcək xərclərin proqnozlaşdırılması, debitor və kreditor borcların optimal nisbətinin gözlənilməsi, müştərilərlə əlaqələrin mütərəqqi sistemlərinin tətbiqi və bu kimi digər məsələlərin həllində üstünlük verilən meyarlar seçilərkən cari fəaliyyət üçün əlavə vəsait cəlb edilməsinin minimumlaşdırılması şərtinin diqqət mərkəzində olması tövsiyə olunur. Belə ki, müvafiq yanaşma innovasiyalı intensiv fəaliyyətə əlavə vəsaitlərin cəlb edilməsi imkanlarını genişləndirə bilər;
- *debitor borclarının idarəedilməsində məqsəd kimi alıcılarla vəsaitlərin vaxtında və tam həcmdə daxil olmasını təmin edən müqavilə münasibətlərinin qurulması;*
- *malgöndərənlərlə alıcılardan vəsait daxilolmalarının vaxtını nəzərə alan müqavilə münasibətlərinin qurulması;*
- *borcalan kimi nüfuzun və iqtisadi dayanıqlığın təmin olunması.*

Nəticə

Ölkənin kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kredit resursları ilə təminatında bəzi tərəddüdlərlə müsbət meyillər müşahidə edilir. İqtisadi islahatların dərinləşdirilməsi prosesində Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditləşdirilməsinin ilkin mexanizmi formalaşdırılmışdır. Bura kreditlər üzrə faizlərin subsidiyalaşdırılması, güzəştli kreditlər, kooperativlərin kreditləşdirilməsi, kreditlərə çıxışın asanlaşdırılması üçün institusional təminat komponentləri və bir sıra digər elementlər aid edilə bilər. Eyni zamanda onu da qeyd edək ki, kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditqaytarma qabiliyyətinin və kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində haqqında danışılan mexanizmin tam işlək vəziyyətə gətirilməsi üçün davamlı tədbirlər kompleksi həyata keçirilməlidir. Bura xüsusi qayda və normaların işlənilib hazırlanmasından tutmuş, istehsalçıların təşkilatlanmasının təşviqi mexanizminin yaradılmasına qədər geniş diapazonlu işlər aid edilməlidir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının kreditlə təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

- bankların aqrar sahəyə marağının artırılması üçün kredit bazarının tənzimlənməsində dövlətin rolunun artırılması, güzəştli kreditləşdirmə sisteminin xüsusilə ərzaq təhlükəsizliyi, dayanıqlı innovasiyalı inkişaf meyarları bazasında təkmilləşdirilməsi;
- məqsədli kreditləşdirmə fondlarının yaradılması və dəstəklənməsi;
- kredit alınması ilə əlaqədar transaksiya məsrəflərinin azaldılması;
- kənd təsərrüfatı müəssisələri ilə davamlı və müsbət iş təcrübəsinə malik banklara dövlət tərəfindən resurs dəstəyinin verilməsi beynəlxalq təcrübədə ciddi və şəffaf nəzarətin təmin olunduğu şəraitdə belə dəstəyin real səmərə verdiyinə dair dəlillər vardır [9];
- ölkədə zəruri institusional və infrastruktur təminatının (o cümlədən, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondunun, müvafiq sığorta fondunun) yaradıldığını nəzərə alaraq torpaq-ipoteka kreditləşdirilməsinin tətbiqi;
- kənd təsərrüfatı kredit kooperasiyasının inkişaf etdirilməsi, kredit birliklərinin yaradılması və fəaliyyətinin təşviqi.

Ədəbiyyat

1. R.Ə. Balayev. “Aqrar sahədə maraqlar və prioritetlər”. “Aqrar iqtisadiyyat: müstəqilliyin 20 ilində” mövzusunda Beynəlxalq Elmi-Praktik Konfransın materialları, Az.ETKTİ və Tİ. Bakı, 2011, s. 31-33.
2. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 177 s.
3. “İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi illik hesabat verdi”. <http://www.iqtisadiislahat.org/news/14-Yanvar-2021>
4. “Elektron ipoteka və kredit zəmanət” sistemi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 2018-ci il 01 may.
5. К.А. Антошин. “Формирование рынка консультационных услуг для инновационного развития сельского хозяйства”. “Образование, наука и производство”. 2013, №4 (5). <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-rynka-konsultatsionnyh-uslug-dlya-innovatsionnogo-razvitiya-selskogo-hozyaystva>
6. “Kənd Təsərrüfatı Kooperasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 2016-cı il 14 iyun, 270-VQ.
7. В.Н. Алферов, В.В. Худякова. “Мониторинг кредитоспособности заемщиков как механизм антикризисного управления”. “Стратегии бизнеса: анализ, прогноз, управление”. Электронный научно-экономический журнал. 2017, №4
8. <https://softline.ru/credit>
9. <https://www.fitchratings.com/research/banks>
10. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının statistik bülleteni. Sentyabr, 2021.

U.Sh. Memmedova

Ph.D. student of the Azerbaijan Cooperation University

Improving the creditworthiness and credit security of agricultural producers

Summary

The article examines the opportunities to increase the level of credit security of agricultural producers in the context of facilitating access to finance. In this area, the important role of producer creditworthiness in facilitating access to finance was highlighted. Approaches to assessing this ability were commented, the current level was assessed and ways to improve it were studied. The importance of promoting the activity of small and medium-sized agricultural producers in the credit market, protection of export-oriented and innovative agricultural activities, accelerating the process of improving the organizational and legal support for the development of innovative and unsecured loans was highlighted. In order to increase the interest of banks in the agricultural sector, opportunities to optimize the role of the state in the regulation of the credit market, the promotion of agricultural cooperation were explored. Proposals were made on the use of digital technologies in the field to improve the provision of credit to agricultural producers, to improve the monitoring of lending, to improve marketing activities.

Keywords: *creditworthiness, credit security, agriculture, digital technologies, innovation, information, monitoring, access to finance.*

У.Ш. Мамедова

Докторант Азербайджанского университета кооперации

Повышение кредитоспособности и уровня кредитообеспеченности сельхозпроизводителей

Резюме

В статье исследуются возможности повышения уровня кредитного обеспечения сельскохозяйственных производителей в контексте облегчения доступа к финансам. В этой области была подчеркнута важная роль кредитоспособности производителей в облегчении доступа к финансированию. Были прокомментированы подходы к оценке этой способности, оценен текущий уровень и изучены способы его повышения.

Подчеркнута важность продвижения деятельности малых и средних сельхозпроизводителей на кредитном рынке, защиты экспортно-ориентированной и инновационной сельскохозяйственной деятельности, ускорения процесса совершенствования организационно-правового обеспечения развития инновационных и беззалоговых кредитов. В целях повышения интереса банков к аграрному сектору были изучены возможности оптимизации роли государства в регулировании кредитного рынка и продвижения сельскохозяйственной кооперации. Были внесены предложения по использованию цифровых технологий в сфере для улучшения кредитования сельхозпроизводителей, совершенствования мониторинга кредитования, а также улучшения маркетинговой деятельности.

Ключевые слова: *кредитоспособность, кредитообеспеченность, сельское хозяйство, цифровые технологии, инновация, информация, мониторинг, доступ к финансам.*